

ONGEZOCHT ONGELUK

Peter Handke

Ongezocht ongeluk

Een vertelling

Uit het Duits vertaald
door Martin Mooij

Dit boek is eerder verschenen bij
Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam

Oorspronkelijke titel *Wunschloses Unglück*.
Residenz Verlag, Salzburg
© 1972 Residenz Verlag, Salzburg
© 1975 Nederlandse vertaling en nawoord Martin Mooij
© 2021 Uitgeverij Wereldbibliotheek
Alle rechten voorbehouden
Omslagontwerp Nico Richter
Omslagbeeld Early Spring, (oil on board),
Spencer, Gilbert (1892-1979) / Private Collection /
Photo © Christie's Images / Bridgeman Images

NUR 302

ISBN 978 90 284 5111 7

www.wereldbibliotheek.nl

'He not busy being born is busy dying.'

BOB DYLAN

'Dusk was falling quickly. It was just after 7 p.m.,
and the month was October.'

PATRICIA HIGHSMITH *A Dog's Ransom*

In het zondagsblad van de Karinthische *Volkszeitung* stond onder de rubriek 'Gemengde berichten' het volgende: 'In de nacht van vrijdag op zaterdag pleegde een eenenvijftigjarige huisvrouw uit A. (gemeente G.) zelfmoord door het innemen van een overdosis slaap-tabletten.'

Het is intussen bijna zeven weken geleden dat mijn moeder is overleden en ik zou aan het werk willen, voordat de behoefte om over haar te schrijven, die bij de begrafenis zo groot was, weer verandert in de stompzinnige sprakeloosheid waarmee ik op het bericht van haar zelfmoord reageerde. Ja, aan het werk gaan: want de behoefte iets over mijn moeder te schrijven, hoe onverwachts die soms ook nog opkomt, is aan de andere kant weer zo vaag dat ik mij ertoe zal moeten zetten om te werken, om niet gewoon, zoals me op het moment het beste zou uitkomen, met de schrijfmachine steeds dezelfde letters op het papier te hameren. Een dergelijke bewegingstherapie alleen zou mij niet helpen, die zou me nog maar passiever en apathischer maken. Ik zou net zo goed weg kunnen gaan – onderweg, op reis zou mijn wezenloze gesuf

en gelanterfant mij trouwens ook minder op mijn zenuwen werken.

Sinds een paar weken ben ik ook prikkelbaarder dan anders. Bij rommel, kou en stilte is er haast geen contact meer met mij mogelijk. Ik buk mij voor elk pluusje wol en voor elk broodkruimeltje op de grond. Soms verbaas ik mij erover dat dingen die ik vasthoud niet allang uit mijn handen zijn gevallen, zo gevoelloos word ik plotseling bij de gedachte aan deze zelfmoord. En desondanks verlang ik naar zulke ogenblikken, omdat de stompzinnigheid dan ophoudt en mijn hoofd helemaal helder wordt. Het is iets verschrikkelijks, waarbij ik me weer goed voel: eindelijk geen verveling meer, een weerloos lichaam, geen vermoeiende afstanden, een pijnloos verstrijken van de tijd.

Het ergste op dit ogenblik zou het medeleven van iemand anders zijn, met een blik of zelfs met een woord. Je kijkt dan onmiddellijk een andere kant uit of je snauwt die ander af; want je hebt het gevoel nodig dat datgene wat je nu innerlijk doormaakt onbegrijpelijk en niet op anderen over te dragen is: alleen zo komt het verschrikkelijke je zinvol en reëel voor. Wanneer je daarover wordt aangesproken, verveel je je meteen weer en alles wordt dan plotseling weer doelloos. En toch vertel ik af en toe zinloos aan mensen over de zelfmoord van mijn moeder en maak ik me boos wanneer zij er opmerkingen over durven te maken. Het

liefst zou ik dan namelijk meteen afgeleid of met het een of ander geplaagd willen worden.

Toen aan James Bond in zijn laatste film ergens gevraagd werd of zijn tegenstander, die hij zojuist over een trapleuning had gegooid, dóód was en hij 'Nou, laten we het hopen!' zei, heb ik bijvoorbeeld opgelucht moeten lachen. Grappen over het sterven en het dood-zijn doen mij absoluut niets, ik voel mij er zelfs prettig bij.

De momenten van ontzetting duren ook altijd maar heel kort. Het zijn meer gevoelens van onwerkelijkheid dan momenten van ontzetting, enkele ogenblikken later zit alles weer potdicht en wanneer je dan in gezelschap bent, probeer je meteen met een grote tegenwoordigheid van geest op de ander in te gaan, alsof je net onbeleefd tegen hem bent geweest.

Sinds ik overigens begonnen ben te schrijven, lijkt het erop dat deze toestanden, waarschijnlijk juist omdat ik ze zo nauwkeurig mogelijk probeer te beschrijven, helemaal verdwenen en voorbij zijn. Doordat ik ze beschrijf, begin ik mij er al aan te herinneren als aan een afgesloten periode in mijn leven en de inspanning die het me kost om mij te kunnen herinneren en om mij uit te drukken, vergt zo veel van me dat de korte dagdromen van de laatste weken mij al vreemd zijn geworden. Ik kon er ook niets aan doen maar zo af en toe had ik 'toestanden': de dagelijkse gedachten, toch al slechts de voor de zoveelste keer

afgedraaide herhalingen van jaren en tientallen jaren oude *begin*-voorstellingen, weken plotseling uiteen en het bewustzijn deed pijn, zo leeg was het daarin ineens geworden.

Dat is nu voorbij, nu heb ik deze toestanden niet meer. Wanneer ik schrijf, dan schrijf ik noodzakelijkerwijs over vroeger, over iets dat achter de rug is, tenminste voor de duur van het schrijven. Ik houd mij literair bezig, net als anders, ben als het ware uit mezelf gestapt en een ding geworden, een herinnerings- en uitdrukkingmachine. En ik schrijf de geschiedenis van mijn moeder, in de eerste plaats omdat ik over haar en hoe het tot haar dood kwam meer meen te weten dan de een of andere interviewer die hier verder buiten staat en die dit interessante geval van zelfmoord aan de hand van een godsdienstige, psychologische of sociologische tabel voor droomuitlegging waarschijnlijk zonder enige moeite zou kunnen oplossen, maar vervolgens ook in mijn eigen belang, omdat ik opleef wanneer ik wat te doen heb, en ten slotte omdat ik deze *zelfmoord* precies zoals een of andere, hier buiten staande interviewer, zij het dan ook op een andere manier, tot een geval zou willen maken.

Natuurlijk zijn al deze motiveringen volstrekt willekeurig en door andere, even willekeurige te vervangen. Er waren nu eenmaal korte momenten van totale sprakeloosheid en de behoefte die uit te drukken – dezelfde redenen om te schrijven als altijd.

Toen ik voor de begrafenis naar huis kwam, vond ik in de portemonnee van mijn moeder nog een aantekening met het nummer 432. Ze had mij vrijdagavond nog, voordat zij naar huis ging en de tabletten innam, een aangetekende brief met een afschrift van haar testament naar Frankfurt gestuurd. (Maar waarom ook *per expresse*?) 's Maandags was ik op hetzelfde postkantoor om op te bellen. Het was twee en een halve dag na haar dood en ik zag voor de man achter het loket de gele rol met de aantekenstrookjes liggen: er waren intussen nog negen aangetekende brieven verstuurd, het volgende nummer was nu 442 en dit beeld leek zo precies op het getal dat ik in mijn hoofd had, dat ik op het eerste gezicht in de war raakte en heel even dacht dat alles niet echt was. Ik kreeg zin om iemand erover te vertellen en dat vrolijkte me echt op. Het was immers zo'n schitterende dag; de sneeuw; wij aten soep met leverballetjes; 'het begon met...': als je zo zou beginnen te vertellen, zou alles net verzonnen klinken; je zou de luisteraar of de lezer geen persoonlijke deelneming afdwingen, maar hem alleen maar een echt fantastisch verhaal opdissen.

Het begon er dus mee dat mijn moeder meer dan vijftig jaar geleden in hetzelfde dorp werd geboren waar ze nu ook is gestorven. Wat er van het land te gebruiken viel, was toen in handen van de kerk of van adellijke grondbezitters; een gedeelte daarvan was verpacht aan

de bevolking, die voornamelijk uit handwerkslieden en kleine boeren bestond. De algemene onbemiddeldheid was zo groot dat klein grondbezit haast nog niet voorkwam. In de praktijk heersten nog de toestanden van vóór 1848, alleen met dit verschil dat de lijfeigenschap formeel was opgeheven. Mijn grootvader – hij leeft nog en is nu achtenzestig jaar – was timmerman en bewerkte daarnaast met behulp van zijn vrouw een paar akkers en weiden, waarvoor hij ieder jaar een pachtsom betaalde. Hij is van Sloveense afkomst en als onecht kind geboren, zoals in die tijd de meeste kinderen van de keuterboeren hier die, terwijl zij al lang geslachtsrijp waren, geen geld hadden om te trouwen en geen woonruimte voor een eigen huishouden. Zijn moeder was tenminste nog de dochter van een zeer welgestelde boer, bij wie zijn vader, voor hem niet meer dan ‘de verwekker’, als knecht in huis was. In ieder geval kreeg zijn moeder op die manier het geld voor het kopen van een kleine boerderij.

Na generaties van dienstbaarheid zonder enig bezit, met onvolledig ingevulde doopaktes, in vreemde kamertjes geboren en gestorven, met nauwelijks iets om van te erven omdat zij met hun enige have, hun zondagse goed, in het graf werden gelegd, groeide mijn grootvader zo als eerste op in een omgeving waarin hij zich ook werkelijk thuis kon voelen, zonder alleen maar geduld te worden als dank voor de dagelijkse arbeidsprestatie.

Om de economische principes van het vrije Westen te verdedigen, stond er onlangs op de economische pagina van een krant te lezen dat eigendom *stoffelijk geworden vrijheid* is. Voor mijn grootvader toen, als de eerste eigenaar, in elk geval van onroerend goed, in een lange rij van onbemiddelden en daarmee ook machtelozen, was dat misschien nog wel inderdaad het geval: het bewustzijn iets te bezitten werkte zo bevrijdend dat zich na een willoosheid die generaties lang had geduurd plotseling een wil kon vormen: nog vrijer te worden en dat betekende alleen maar, en voor mijn grootvader in zijn situatie zeker terecht: het bezit uit te breiden.

Het bezit was overigens in het begin zo klein dat men er bijna al zijn arbeidskracht voor nodig had om het alleen maar te behouden. Zo bleef de enige mogelijkheid voor de eierzuchtige kleine eigenaar: sparen.

Mijn grootvader spaarde dus totdat hij het gespaarde door de inflatie van de jaren twintig weer verloor. Toen begon hij opnieuw te sparen, niet alleen door het geld dat over was opzij te leggen, maar vooral ook door zijn eigen behoeften te onderdrukken en deze spookachtige soberheid ook van zijn kinderen te verlangen; zijn vrouw had als vrouw van haar geboorte af toch al niet eens van iets anders kunnen dromen.

Hij bleef maar sparen totdat zijn kinderen voor hun huwelijk of voor de uitoefening van een beroep een *uitzet* nodig zouden hebben. Het gespaarde al voor-

dien voor hun *opleiding* te gebruiken – op een dergelijke gedachte kon hij, zeker waar het zijn dochters betrof, uit de aard der zaak niet komen. En zelfs nog bij de zoons zaten de eeuwenoude nachtmerries van arme drommels die overal alleen maar in den vreemde waren er zo diep in dat een van hen, die eerder toevallig dan dat het de bedoeling was een beurs voor het gymnasium had gekregen, de vreemde omgeving al na een paar dagen niet meer uithield, 's nachts te voet de veertig kilometer van Klagenfurt naar huis aflegde en voor het huis – het was op een zaterdag waarop zoals gebruikelijk het huis en het erf werden opgeruimd – onmiddellijk het erf begon te vegen zonder een woord te zeggen: het geluid dat hij in de ochtendschemering met de bezem maakte, sprak immers al voor zichzelf. Als meubelmaker heeft hij daarna een heel degelijk en ook tevreden leven gehad.

Hij en zijn oudste broer zijn in de Tweede Wereldoorlog algauw om het leven gekomen. Grootvader had intussen doorgespaard en het gespaarde door de werkloosheid van de jaren dertig opnieuw verloren. Hij spaarde en dat wilde zeggen: hij dronk niet en rookte niet; speelde nauwelijks. Het enige spel dat hij zich veroorloofde was iedere zondag een spelletje kaart; maar ook het geld dat hij daarbij won – en hij speelde zo verstandig dat hij bijna altijd won – was spaargeld. Hoogstens haalde hij er een paar centen van af om zijn kinderen toe te stoppen. Na de oorlog begon

hij opnieuw te sparen en hij is er als AOW'er tot op de dag van vandaag niet mee opgehouden.

Zijn zoon die de oorlog overleefde en als timmermansbaas altijd nog zo'n twintig arbeiders in dienst heeft, hoeft niet meer te sparen: die investeert en dat wil ook zeggen dat hij kán drinken en spelen, dat hoort er zelfs bij. In tegenstelling tot zijn vader die het zijn leven lang zonder taal heeft moeten stellen omdat hij overal buiten stond, heeft hij daardoor ten minste een soort taal gevonden, ook al gebruikt hij die dan ook alleen maar door als gemeenteraadslid een door iedereen vergeten kleine partij te vertegenwoordigen die droomt van een grote toekomst door middel van een groot verleden.

Om als vrouw in dergelijke omstandigheden te worden geboren, is van meet af aan al dodelijk geweest. Je zou het echter ook geruststellend kunnen noemen: in ieder geval geen angst voor de toekomst. De waarzegsters lazen op de kermis alleen bij de jongens de toekomst serieus uit hun handen; voor de vrouwen was deze toekomst toch al niet meer dan een farce.

Geen enkele mogelijkheid, alles al van tevoren bepaald: een beetje gestoei, wat gegiechel, even in de war gebracht, vervolgens voor de eerste keer de vreemde, rustige uitdrukking op het gezicht waarmee alweer aan het huishouden werd begonnen, de eerste kinderen, er nog een beetje bij horen na het werk in de keuken, er wordt van begin af aan niet naar je geluisterd, zelf

steeds minder gaan luisteren, in jezelf praten, dan slecht ter been, spataderen, alleen nog wat gemompel in je slaap, kanker in het onderlichaam en met de dood is de voorzienigheid ten slotte vervuld. Dat waren immers ook al de stadia in een kinderspelletje dat in de omgeving veel door de meisjes werd gespeeld: moe/mat/ziek/erg ziek/dood.

Mijn moeder was de op één na jongste van vijf kinderen. Op school bleek zij erg knap te zijn, zij kreeg van de onderwijzers de beste rapporten. Zij prezen vooral haar nette handschrift en toen waren de schooljaren ook alweer voorbij. Het leren was maar een kinderspel geweest, na de vervulde leerplicht, met het volwassen worden, was het niet langer nodig. De vrouwen moesten nu thuis zien te wennen aan hun toekomstig werk in de huishouding.

Geen angst, behalve die aangeboren was in het donker en bij onweer; alleen wisseling tussen warmte en koude, natheid en droogte, behaaglijkheid en onbehagen.

De tijd verging tussen de kerkelijke feestdagen, een draai om de oren voor een stiekem bezoek aan een danszaal, afgunst op de broers en plezier in het zingen in een koor. Wat er voor de rest in de wereld gebeurde, bleef raadselachtig; er werden geen kranten gelezen behalve het zondagsblad van het bisdom en daarin alleen maar het vervolgverhaal.

De zondagen: het gestoofde rundvlees met de saus

van mierikswortel, het kaartspel, de vrouwen die er deemoedig bij zitten, een foto van het gezin met het eerste radiotoestel.

Mijn moeder was erg flink van aard, op foto's stond zij met haar handen in de zij of had zij een arm om de schouder van haar kleinere broertje geslagen. Zij lachte altijd en scheen ook niet anders te kunnen.

Regen – zon, buiten – binnen: de vrouwelijke gevoelens werden in hoge mate afhankelijk van het weer, omdat 'buiten' bijna uitsluitend het erf mocht zijn en 'binnen' zonder uitzondering het eigen huis zonder eigen kamer.

Het klimaat in deze streek is erg wisselvallig: koude winters en zwoele zomers, maar als de zon onderging of ook alleen maar in de schaduw van de bomen begon men al meteen te huiveren. Veel regen; al in begin september vaak dagenlang natte mist voor de veel te kleine ramen die ook tegenwoordig nauwelijks groter worden gemaakt; waterdruppels op de waslijnen, padden die in het duister voor iemand over de weg sprongen, muggen, insecten, nachtvlinders zelfs overdag, onder ieder stuk hout in het houthok wormen en pisbedden: daar moest je wel afhankelijk van worden, een andere mogelijkheid was er immers niet. Zelden zonder wensen en op de een of andere manier gelukkig, meestal zonder wensen en een beetje ongelukkig.

Geen vergelijkingsmogelijkheden met een andere vorm van leven: er ook geen behoefte meer aan?

Het begon ermee dat mijn moeder plotseling zin in iets kreeg: zij wilde leren; want bij het leren vroeger als kind had zij iets van zichzelf gevoeld. Het was geweest zoals wanneer je zegt: 'Ik voel me.' Voor de eerste keer een verlangen en dat werd ook uitgesproken, steeds opnieuw, werd ten slotte tot een idee-fixe. Mijn moeder vertelde dat zij er bij mijn grootvader om 'gebedeld' had iets te mogen leren. Maar daar was geen sprake van: een beweging met de hand was voldoende om dat af te doen; men maakte een afwijzend gebaar, er viel niet aan te denken.

In ieder geval bestond er bij de bevolking een traditionele eerbied voor voldongen feiten: zwangerschap, de oorlog, de staat, gebruiken en gewoonten en de dood. Toen mijn moeder op haar vijftiende of zestiende gewoon van huis wegliep om in een hotel aan het meer te leren koken, liet mijn grootvader haar haar gang gaan, *omdat zij nu eenmaal toch was weggegaan*; bovendien viel er aan koken weinig te leren.

Maar er was al geen andere mogelijkheid meer: spoelmeisje, kamermeisje, tweede keukenmeid, eerste kokkin. 'Gegeten moet er altijd worden.' Op de foto's een met een rode blos bedekt gezicht, glimmende wangen, gearmd tussen verlegen ernstige vriendinnen die door haar werden meegetrokken; zelfbewuste opgewektheid: 'Mij kan niets meer gebeuren!'; een uitgesproken, uitbundige behoefte aan gezelligheid.

Het leven in de stad: korte jurkjes ('niemendalle-

tjes'), schoenen met hoge hakken, watergolf en oorbelllen, de onbekommerde levenslust. Zelfs een verblijf in het buitenland, als kamermeisje in het Zwarte Woud, veel *aanbidders*, geen enkele *verhoord!* Uitgaan, dansen, zich amuseren, vrolijk zijn: de angst voor de seksualiteit werd aldus afgedaan: 'er was er ook geen één waarin ik iets zag.' Het werk, het plezier; verdrietig, opgewekt. Hitler had voor de radio een prettige stem. Het heimwee van diegenen die zich niets kunnen veroorloven: terug naar het hotel aan het meer, 'nu doe ik de boekhouding al', prijzende getuigschriften: 'Juffrouw... heeft zich... als bekwaam en leergierig doen kennen. Haar vlijt en haar openhartig, vrolijk karakter doen het ons moeilijk vallen... Zij verlaat ons huis op eigen verzoek.' Boottochten, hele nachten door dansen, geen vermoeidheid.

Op 10 april 1938: het Duitse ja! 'Om 16 uur 15 kwam na een triomftocht door de straten van Klagenfurt onder de klanken van de 'Badenweiler Mars' de Führer aan. Het gejubel van de massa's scheen geen grenzen te kennen. In het reeds ijsvrije Wörthermeer weerspiegelden zich de duizenden hakenkruisvlaggen van de badplaatsen en de vakantiehuizen. De machines van het oude Duitse Rijk en onze eigen vliegtuigen vlogen om het hardst met de wolken.'

In de advertenties in de kranten werden verkiezingspeldjes en vlaggen van zijde of slechts van papier te koop aangeboden. De voetbalelftallen namen

na afloop van de wedstrijd afscheid met het volgens voorschrift uitgebrachte 'Sieg Heil!' De automobielen werden in plaats van met A van het kenteken D voorzien. Op de radio om 6.15 uur bekendmaking van de dagorders, om 6.35 uur morgenwijding, om 6.40 uur ochtendgymnastiek, om 20.00 uur Richard Wagner-concert, tot middernacht amusements- en dansmuziek door de Rijkszender Königsberg.

'Zo moet uw stembiljet er op 10 april uitzien: de gróte cirkel onder het woord "ja" moet met dúdelijke strepen worden doorgekruist.'

Zojuist uit de gevangenis ontslagen, zich aan recidive schuldig makende dieven leverden zelf het bewijs van hun schuld door op te geven dat zij de bewuste artikelen in warenhuizen hadden gekocht die, omdat zij van Joden waren, *intussen helemaal niet meer bestonden*.

Demonstraties met fakkeloptochten en vrije uren; de van nieuwe overheidselementen voorziene gebouwen kregen 'frontzijden' en 'groetten'; de bossen en de toppen van de bergen 'tooiden zich'; aan de landelijke bevolking werden de historische gebeurtenissen voorgesteld als een schouwspel van de natuur.

'Wij waren tamelijk opgewonden,' vertelde mijn moeder. Voor de eerste keer waren er gemeenschappelijke ervaringen. Zelfs de verveling van door de week kreeg de sfeer van een feestdag, 'tot in de kleine uurtjes'. Eindelijk bleek nu dat tussen alles wat tot dus-